

5

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi

1.1 AGUSTOS 1988

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

— ZEKİ VELİDİ TOGAN'IN HATIRASINA ARMAĞAN —

Müdür—Editor
Prof. M. Tayyib GÖKBİLGİN

CİLD—V
CÜZ—1.4
1973

5-6

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İstanbul - 1973

Anadolu Etnik yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük üçlüsü

Ahmet CAFEROĞLU

*Bütün varlığımı Türk tarihinde ara-
mış olan merhum arkadaşım Zeki
Velidi Bey'in hâtrasına hürmeten
yayınlanan bu «Anıya» ben de
onun araştırdığı Anadolu Türklü-
ğünün etnik yapısı ile katılmakta-
yım.*

Türkiye'nin etnogenez'i, yani etnik yapısı sorunu, ciddî bir konu olarak maalesef bugüne kadar ele alınmamıştır. İlk Anadolu fethi dolayısıyla ötedeberride dağınık bir halde ileri sürülen çeşitli fikirler ve düşünceler, ciddî bir netice vermekten uzak kalmıştır. Buna göre de bugün Anadolu etnogenez'ine ışık tutacak ciddî bir araştırmaya sahip bulunmamaktayız. Halbuki eski Önasya halkları etnogenez'i, çeşitli kültür ve dillere sahip milletlerden teşekkül etmiş olup, Anadolu sahasına, birbirinden oldukça ayrıntılı etnik yapı rengini vermiştir. Her seyyâl devlet ve yerleşik kültür sahasında olduğu gibi, Önasya'nın Anadolu bölgesi de ilk kuruluş çağlarında çeşitli milletler kültürü altında, birçok etnik değişmelere uğramış, Türklerin fethinden sonraki Türkleşmesiyle de tamamiyle yeni bir etnogenez vücuda getirmiştir. Bu etnogenez'in ve etnik değişimin en güçlü unsuru yeni bir dil birliği ve kültürü olmuştur. Dil birliği ise, her şeyden önce, müşterek bir millet topluluğu teşkil eden dalgaların müşterek bir yerleşmesine bağlı kalarak, fütûhat harekâtını olancasına teşvik etmiş, ona genişleme ve kuvvetlenme imkânları sağlamıştır. Hele fütûhatın kültür etkileri neticesindeki mecburî iskân teşebbüsleri, sahanın etnik değişmelerini ortaya koyan en mühim etnik faktörlerinden sayılmaktadır.

Nitekim **Malazgirt** zaferi, Anadolu Türk yerleşmesinin en iyi kültür neticelerinden biri olarak bilinmekte ve kabul edilmektedir.

Bu zaferden sonradır ki, Anadolu'nun etnik yapısı tamamiyle yeni bir şekil almış, millî bir devlet kuruculuğunu da arkasından sürüklemeyi başarmıştır. Gö-

çebeliği, diğer bir deyimle bozkır hayatını, tarihî değişmeler faktörü olarak kabul eden teoritesyenler, bunu bir iç aşama faktörü olarak kabul etmemekte, daha fazla dıştan gelen bir idare türü şeklinde telâkki etmektedirler. Buna göre de etnogenez problemlerinin çözümlenmesinde, çeşitli faktörler üzerinde durulması gerekir. Aynı zamanda sahanın eski etnogenezini de gözden geçirmekle yetinmeyip, tarihî kaynaklar verilerini de değerlendirmek gerekir. Buna en canlı bir örnek olarak 576 yılında Bizanslılar tarafından Göktürk hakanına gönderilen heyet içerisinde İstanbullu 106 (yüz altı) Türk delegesinin de bulunmasıdır. Demek ki, daha VI. yüzyılda İstanbul'da çeşitli Türk halklarından vücuda gelmiş nüfuzlu koloniler mevcut olmuştur. Eski kaynaklara bakılırsa, bunlar: Bulgar, Avar, Suvar vesaire gibi öz Türk boylarından olmuşlardır. Bulgar Türklerinin Tuna boyu egemenlikleri de büyük değer taşır. «Bulgar dağı» oronimi işbu hakimiyet sembolünden sayılabilir.

Nitekim Orta-Asya bozkır hayatını terkederek, Malazgirt savaşlarından sonra Önasyanın geniş Anadolu bölgelerinde Türkmen - Oğuz Türk boylarının yeni bir yerleşik hayata geçme teşebbüsleri, Selçuklu devletinin en büyük kültür başarılarından biri sayılmaktadır. Tarihlerde «Büyük Türk yerleşmesi» adını alan bu Selçuklular devri, Türk taşmasından, daha önce Karluk, Kıpçak, Peçenek, Kanklı, Kalaç ve emsali Türk boyları ve halkları «vatan arama» teşebbüslerine girişerek, çeşitli yerleşme yoklamalarına başvurmadan çekinmemişlerdir. Buna göre Orta-Asya Türk etnik toplumlarının etnogenez substratunu Selçuklulardan, yani Türk-Oğuz göçünün Anadolu'da vücuda getirdiği Selçuklular devletinin kuruluşundan ve türeyişinden çok daha önce, kendini hissettirmiştir. Bu yeni toplum türeyişinin esaslanmasında ve kurulmasında ise Orta-Asyalı Türk Uygur, Karluk, Kay ve bilhassa Oğuz Türk boylarının dil ve kültür bakımından birbirine sıkı sıkıya bağlı kalmalarından ileri gelmiştir. Bundan dolayı Orta-Asya Türk kültür birliği sayesinde, Selçuklular Devleti etnik yapısı, etnogenezi, doğrudan doğruya Orta-Asya Türk halklarından kopma bir parçadan başka bir şey olmamıştır. Kültür tarihçileri bu siyasî olayı, Türk kültür tarihinin ancak bir safhası olarak kabul etmektedirler.

Anadolu etnik yapısını vücuda getiren Anadolu Selçuklularının kuruluşu ise, Oğuz, daha doğrusu Türkmen halklarının Ortaçağ İslâm tarihinde hiç bir Türk boyunun ve halklarının erişemediği en yüksek bir zirveye yükselmesini temin etmiştir. Doğu tarihçilerinden Bîrûnî, Mervezî vesâire ile Avrupa bilginleri, genellikle Türkmen-Türk boyunu : Türkmen, Türgiş, Türk üçlüsü etnogenezinden türetmektedirler. Tarihçilerin önemle üzerinde durmaları gereken bu konu, Selçuklulardan Tuğrul Bey (1038-1063), Alp Arslan (1063-1072) ve Melikşah (1072-1092) ın bizzat Türkmen boylarından oluşları ile güçlenmiş sayılır. Bunların vücuda getirdikleri sülâle de, bir Türkmen sülâlesinden başka bir şey değildir. Türkmenlerin daha XI. yüzyılda Anadolu'ya gelişlerini tesbit eden Bizans

kaynakları olmuştur. Anna Komnen bunlara «Turkoman» adını vermiştir. Daha sonraki kaynaklar ise bu kavim adını bütün Anadolu halklarına teşmil etmişlerdir. İbn Bîbî, Rubruk, Marko Polo, İbn Batûta ve emsâli, bu tarihî adlandırmayı benimsemiş, ona büyük bir önem kazandırmıştır. O kadar ki, Timur'un Osmanlı sultanı Yıldırım Beyazıt'a yazdığı mektuplarda, Osmanlı Türkleri, eski gelenek üzerine «Türkmen» adıyla adlandırılmıştır.

Böylece Selçuklular devletinin Önasya Anadolu'sunda, durmadan sınırlarını genişletmesi, elbette Orta ve Yakın-Doğu milletler etnogenez'inde etkisiz kalamazdı. Saha halklarının kültür ve etnik yapısında yardımcı bir kuvvet olarak bundan faydalanmışlardır. O kadar ki, VII-VIII. yüzyıllar Göktürk devletine ait Orhun kitabelerinden de anlaşıldığı üzere, bu devletin kuruluş ve istiklâl savaşlarında en büyük vazifeyi yüklenmiş bulunanlar, Oğuz Türk boyları olmuştur. Bunlar XI. yüzyılda ise, kendi rehberleri idaresi altında, Önasya topraklarına ayak basmış, Anadolu Türk etnogenez'inin vücuda getirilmesinde temel rol oynamışlardır. Daha sonra Anadolu fethinin tamamlanması üzerine, Azerbaycan, Suriye, Irak, Karadeniz'in kuzeyi vesair bölgeler, ister istemez, aynı etnik yapının içerisine alınmışlardır. Bu zincirleme etnik birlik, nihayet Anadolu'ya yeni bir birleşik Türk etnik hayatı kazandırmış, Türk kültür bütünlüğünü ortaya koymuştur. Tarihî bir gerçek olan bu etnogenez yapı, zamanın ve çağın bütün yazar ve tarihçilerinin dikkatini çekmekten geri kalmamıştır. Nitekim Azerbaycan'ın ünlü şâirlerinden Nizamî Gencevî, Selçuklular akınının ve devletçiliğinin bereketini tesbitten kendisini alamamıştır. Aynı görüş, daha önce, ünlü Türk filologlarından XI. yüzyıl bilginlerinden Kaşgarlı Mahmut tarafından ileri sürülmüştür. Bu büyük değere göre : «Yeryüzü Türklerce kapatılmış» bulunmaktaydı. Göğüs kabartıcı olan bu açıklama, Oğuz Türklerinin Anadolu sahasına yaptıkları akışın vücuda getirdiği etkilerin temelliliğini göstermektedir. Böylece iki Türk kültür kaynağı, Oğuz yani Türkmenlerin daha Orta-Asya devri Türk kültür gelişmesinin müsebbipleri sayıldıkları gibi, Anadolu etnogenezinin yapısını ve kuruluşunu kendi ellerinde tutmayı başarmışlardır. Bundan dolayı Arap yazarlarından el-İdrîsî, Oğuz şehir hayatından bahsederken, Türk akınının ve yerleşmesinin kuzeyden doğuya doğru uzandığına işaret etmeyi lüzumlu görmüştür. İttifak halinde bulunan bu görüşleri teyid eden unsurları, Anadolu toponimik ve etnonimik adlandırılmalarında görmekteyiz. Anadolu'nun gerçek onomastik yapısı, hiç şüphe yoktur ki, sahanın etnogenez yapısı ile sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Nitekim Anadolu toponimistik yapı ve nomenklatüründe, iskânla ilgili etnik yerleşmelerin izlerini bulmakta hiç bir zorlukla karşılaşmamaktayız. Yabancı milletler dışında, Anadolu'nun asıl Türk onomastik adlandırılmalarında daha fazla Türk boy ve soyantroponim ve etnonimlerinden faydalanılmış olduğu açıkça görülmektedir. Bu adlandırmalarda, ön sırayı işgal eden etnonimler olmuştur ki bunlar da çoğunlukla kişi ve şahıs adlarından, antroponimlerden türetilmiştir. Bilhassa :

aşiret, boy, uruğ ve soy adları, başçılarının antroponimlerine uygun olarak yapılmıştır. Hele Anadolu etnogenezinin baş kurucuları durumunda bulunan Türkmenlerde ve Oğuzlarda, etnik ad olarak, şahıs ve kişi adları, ana yapıyı teşkil etmekteydi. Ve bu yolla ancak kabîle mensubiyeti belirtilmek istenmiştir. XVI-XVII. yüzyıllara ait Türkmen oymakları içerisindeki: Eymur, Bayad, Afşar, Yüregir, Bayındır, Döger, Çavundur, Dodurga, Çepni, Salur ve emsâli kabîle adları, doğrudan doğruya, başçılarının adlarından türetilmiştir.

İşbu onomastik yapı sistemi ve aracılığı ile, Anadolu etnogenezinin gerçekliği bir dereceye kadar ortaya çıkmış sayılır. Nitekim aşağıdaki etnik unsurların teşekkülü de bu sisteme bağlanabilir: Karkın, Kayı, Afşar, Peçenek, Oğuz, Alayuntlu, Bayat, Yazır, Alkaevli, Kınık, İğdır, Bekdili, Dodurga, Salur, Çepni, Bozok, Bügdüz, Germiyan, Yıva, Karaevli, Çavundur, Teke, Üçok, Eymur, Yüregir, Döger, Bayındır, Yaparlı vesaire. Bu kadar çeşitli, Türk dili halkların Anadolu etnogenezi yapısında yer alışı, aşağı yukarı bu yapının kimlerden vücuda getirildiğini ortaya koymuş sayılır. Kaşgarlı Mahmud'a bakılacak olursa, bu Türkmen-Oğuz birliği yapısı, olduğu gibi donmuş kalmamış, birtakım iç değişikliklere uğramıştır. Yerine göre bünyesindeki bazı küçük kabîle ve etnik üniteleri üzerinden atmış, bazen de yeni yeni soy ve boyların artmasını ve çoğalmasını temin etmiştir. Bunda elbette vatan edinme ve coğrafik yayılımın da kendine göre hissedilir tesiri olmamış değildir.

XII. yüzyıl kroniklerinden İbn Bîbî, 1188-1282 yılları Anadolu halkını, etnogenez yönünden, kâmilen «Türkmen» olarak adlandırmaktadır. Çünkü bu çağlarda Türkmenler, Orta ve Batı Anadolu içlerine kadar sızmış, yerleşmiş, Anadolu etnogenezini ve yapısını kendi etkileri altında tutmuşlardır. O kadar ki, Malazgirt zaferinden sonra, Oğuz-Türkmen halklarının Anadolu'ya taşmalarını durduracak hiç bir kuvvet mevcut değildir. Bu suretle 1081 tarihlerinde, doğudan başlamak suretiyle, yapılan Türkleşme çok başarılı sonuçlar vermiştir. Fakat ne de olsa asıl yerleşme ve toprağa sahip çıkma o kadar kolay olmamıştır. Durmadan artan ihtiyaçlar karşısında, yerleşme ve Türkleşme sorunları, çözümlenmeye tâbi birtakım zorluklar doğurmuştur. Bu yüzden toplumlar ve kabîle birlikleri parçalanmakta ve yer değiştirmekteydi. Ekonomik ihtiyaçlar, elbette başta gelmekteydi. Bu parçalanmalar bilhassa Anadolu etnogeneziyle, toponimistik yapısında etkili olmaktadır.

Buna yanaşı, dış siyasî olaylar ve akımlar, Anadolu'nun etnogenezi üzerinde olancasına tesir yapmakta devam ediyordu. Bu türden siyasî hareketler sonucunda, bilhassa Abbasiler devrinde, Fergana, Belh, Harezmi, Herat, Semerkant vesaire gibi kültür merkezlerinden türlü Türk halk ve boylarının Anadolu'ya akınlara başlamaları, yeni yeni etnik unsurların Anadolu etnogenezinde çeşitli tesirler yapmasına sebep olmuştur. Bu yeni göç dalgalarının iskân bölgelerini, Tarsus, Adana, Maraş, Malatya, Ahlat, Malazgirt, Erzurum vesaire gibi sahalar teş-

kil etmiştir. Bununla birlikte Anadolu etnogenezinin başçılığı, Kınık Türk boyuna verilmiştir.

Böylece Anadolu'nun doğu kapısından, Orta-Asya'dan kopup gelen Oğuz-Türkmen boyları, Anadolu etnik yapısını yeniden tanzim ederken, Anadolu'nun Batı kapısını teşkil eden Balkan yarımadası yoluyla da, birtakım tarihî Türk halkları, Balkanlarda yerleşmek suretiyle, Anadolu'ya akmaya başlamışlardır. Bu yeni katma etnogenez unsurları, elbette Oğuzlar topluluğu kadar etkili olmamakla beraber, Anadolu etnik yapısında, kendine göre büyük bir özellik yaratmıştır. Aynı zamanda Türk etnoloji tarihinde «Yörük»ler adı altında, geniş bir edebiyat ve etnolojik yapı vücuda getirmişlerdir. Anadolu'nun Doğu kapısı yoluyla Türk göç ve akınlarının ağır basan devresi, Selçuklular devletinin kuruluşuyla neticelenmemişse de, Batı kapısı yoluyla Türk boylarının sızıışı ve akışı da birtakım tarihî aşamalar geçirek Anadolu'nun Türkleşmesinde vazife almışlardır. Zaman bakımından, Batı kapı Türk akışı, doğu kapı'ya nisbetle daha önce cereyan etmiştir. Elimizdeki mevcut tarihî kaynaklara göre, Rus tarihçilerinin «T o r k i», Bizanslıların ise «U z» dedikleri Türk halkları, XI. yüzyıldan evvel Balkan yarımadası sahasına sızmış ve burada bir etnik varlık olarak yerleşmişlerdir. Bunlara ayrıca bir de «at üstü» Türk göçebe boylarından tarihî Kıpçakları, yani Kuman Türklerini de katmak gerekmektedir. Karadeniz kuzeyinin uçsuz bucaksız steplerinde uzun zaman at oynatan Kıpçak Türklerinin Balkan yarımadası tarihinde büyük bir rolü olmuştur. Bir aralık Mısır'ı da eline geçiren bu Türk halkı, faaliyet ve kültürü ile Batı Anadolu'nun etnik hayatında önemli rol oynamıştır. Hattâ bugün bile Yugoslavya topraklarında bunu ispatlayan Komanova adlı bir toponim dahi mevcuttur. Kıpçakların baskısı altında kalan bazı Oğuz boyları, Tuna ırmağı kıyılarına kadar inmeğe mecbur olmuşlardır. Bu suretle Balkan etnogenezinde Türklerin bir etnik konponent olarak yer alması Osmanlı devletinin kuruluşundan daha önce olmuştur. Anadolu'nun iki ana kapısından, doğu ve batıda yapılan akımlar ve sızmalar Türk boylarının ayrıntılı karimasından türeme karakterini taşımıştır. Bugünkü Deli-Orman Türk halkları ile Anadolu Türk boyları arasında göze çarpan tipoloji ve lehçe farkları bunun başlıca delillerinden sayılabilir. Daha bâriz ayrıntı Gagauz tipi ve lehçesi arasında görülmektedir. Bazı bilgin etnograflar Balkan'daki eski tarihî bir Türk boyu sayılan «K o n y a r» ları, çok eski çağlarda, Selçuklular devletinin merkezi sayılan Konya şehrinde geldiklerini ileri sürmektedirler. Halbuki bu Türk yörükleri hakkında tarihî kaynaklarda en ufak bir işarete rastlanmamaktadır. Çünkü Anadolu'dan Balkan'a karşı yapılan göçler ve istilâlar, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra başlamıştır. Buna göre de «K o n y a r» ların siyasî bir güç ve etnik varlık olarak Yörükler içerisinde Balkan'a geldikleri düşüncesini biraz da şüphe ile karşılamak gerekmektedir. Çünkü «K o n y a r» ların Balkan yarımadasına gelip yerleşmeleri Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan gelişlerinden önce

olmuştur. Hattâ «Kangar» adını taşıyan eski Türk boyunun tam kendileri olup, türeyişçe Peçenek topluluğuna bağlanmaktadır. Bizans kaynakları böyle bir Türk boyunun varlığını açıkça tanıklamaktadır. Buna göre, bu iki etnonimin fonetik yapı yakınlığı dolayısıyla kolayca birbiriyle kaynaşmaları ihtimal dahilinde görülmektedir. Buna rağmen, Avrupa bilginlerinden bir kısmı, Balkan yarımadasında Seviya ve Kazana bölgelerinde daha düne kadar yaşayan Konyarları, Selçuklulardan alınan esirlerden sayarak, Bizanslılarca iskân edilen Türk halklarından bir boy olduğunu ileri sürmektedir. Tarihçi Jirçek tarafından ileri sürülen bu fikre karşı Gy. Moravcsik, eski Bizans kaynaklarındaki Peçenek Türk boyuna ve topluluğuna «K a n g a r» adı verildiğine dikkatimizi çekerek, Konyarların âdeta Peçenek Türklerinden sayılabileceğine işaret etmek istemiştir. Tarihî tartışmaları ve görüşleri bir tarafa bıraksak dahi, Balkan yarımadasının çok eski çağlardan bu yana, Anadolu etnogenezinin yardımına koşanlar arasında eski Türk tarihî boylarının da bulunduğu çok büyük bir önem taşımaktadır. Zira Balkanlar ve buradan Anadolu'ya akmaya yüz tutan Türk akınları, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan daha önce olmuştur.

Balkan yarımadası Türklerinin ilk tabakasını tarihî Türk boyları teşkil ettiği halde, zamanla burası da kesin bir etnik kılığa girmeğe mecbur olmuştur. Avrupa literatüründe, bu ilk Balkan Türk halkları «Yörük» adını almıştır. Kendileri de Hıristiyan Türklerden sayılmışlardır. Hattâ bugünkü Balkan yarımadası halklarından Surguç'lar ve Pomak'lar (Valahlar) dahi eski Hıristiyan Türklerin tarihî bir substratunu sayılmaktadırlar. Bazı Balkanologlar «Surguç» etnonimini eski «Oğuz» kabile adından türetme eğilimindedirler. Fakat bunun ne dereceye kadar doğru olduğu şüphelidir. Geniş bir filolojik araştırmaya muhtaçtır. Tarihî kaynaklara göre, daha X. yüzyıl Kayseri mahkemesi vesikalarında «Kara-Keçili» aşireti, Hıristiyan Türkler arasında gösterilmektedir. Vesikaların ortaya koyduğu bu gerçekler, Anadolu etnogenezini teşkil eden temel unsurlardan «Y ö r ü k» ve «T ü r k m e n» etnik hüviyetlerini aydınlatmaktan uzak kalmıştır. Buna bakmayarak Avrupa bilginleri «Yörük», «Oğuz» ve «Türkmen» lerini hep bu birlikten ve etnik yapıdan doğma saymaktadırlar. Bunlar birleşik halinde Anadolu'nun etnik yapısını teşkil etmiş, ona kesin bir hüviyet vermişlerdir.

Tersine Türk Yörüklerini, eski Anadolu'nun «Türkleşmiş» yerli halklarından sayanlar da vardır. Fakat bu görüş, artık eski değer ve karakterini tamamiyle kaybetmiş sayılmaktadır. Hattâ desteksiz ve mesnetsiz bir iddiadan başka bir şey değildir. Osmanlı Kanunnâmeleri artık «Yörük» lerin hukukî mesnetlerini ve haklarını açıktan açığa tesbit etmiş bulunmaktadır. Çağın siyasî gerekçeleri üzerine hattâ Yörüklerden askerî teşkilât ve «ocak» dahi kurulmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerleşmiş kalmışlardır. Ankara bölgesindekiler «Yörükân-ı Ankara» toplum adını alarak, kendilerine mahsus organizasyonları ile tanınmaktadırlar. Bu yolla bir etnonim hüviyetini de almışlardır.

Bunu biz «Oğuz-Türkmen» kabile etnonimleri ile «Yörük» boyları etnonimleri arasındaki benzerlikte ve birlikte görmekteyiz. Anadolu'nun birbirinden uzak bölgelerine yayılmış bulunan bu iki Türk etnik birliklere ait : Bayat, Yazır, Yörük, Afşar, Dudurga, Kara-Yazır, Sarı-Yazır vesaire gibi boy ve soy adları, tamamiyle bir birlik teşkil etmektedirler. Bunlar dışında ayrıca Anadolu etnik yapısında: Yörükân-ı Selçuklu, Boz-Doğanlı, Kara-Koyunlu, Kacar, Tekeli gibi doğrudan doğruya Türkmen aşiret ve boylarını teşkil eden topluluklar da bulunmaktadır. Bunun dışında ayrıca Rumeli «Yörük» lerine boyların parçalanmasında ve bölünmesinde, Eymurlu, Kaçarlı ve emsali Türk ünitelerine, köy adlandırmasında rastlanmaktadır. Toplu olarak bu Türk boy ve aşiretleri Bulgar bilginleri tarafından, sadece «Türkmen» olarak vasıflandırılmaktadır. G. Lejan, Balkanların ötesineberisine dağılmış «Yörük» leri, Türkmenlerin bir dalı olarak kabul etmiştir.

Neticede, ister Anadolu'nun doğu kapısından, Oğuz - Türkmen birlikleri Anadolu'yu boylayarak Balkanlara, ister batı Balkan yarımadası kapısından «Yörük» etnik adı altındaki Türk boyları ve toplulukları Anadolu içlerine inmiş olsunlar, Anadolu'nun millî Türk etnogenezini değiştirecek ciddi hiç bir engellemeye yer verilmemektedir. Ancak müşterek hayat şartları, asimilasyon ve gruplaşma neticesinde, birtakım yeni yeni etnik zümrelerin ve halkların doğuşu da kaçınılmaz bir gerçek olmuştur. Bunda garipsenecek herhangi bir fikir yoktur. Çünkü muazzam bir varlık ve kitle teşkil eden Oğuz-Türkmen kavim birliğinin erimesinde, dağılışında ve birleşmesinde, Anadolu'nun yeni etnik unsurlara kavuşması, tabîî bir olay olmuştur. Bu yeni kazanılan etnik üniteler Anadolu etnogenezine ancak yeni birtakım kaloriler katmış, asıl temel yapıyı zedeleyememiştir. Bugün Anadolu toponimisinde bir yığın yeni etnonimlere rastlamaktayız. Bu yeni türeme etnonimlerin köy adlarındaki yerleşmesi, dikkatimi çekmektedir. Kaba taslak ileri sürülebilecekler şunlardır : Ramazanlı, Kara-İsalı, Çavuşlu, Gündüzlü, Varsak, Danişmendli, Çaparlı, Turhan, Ustaçlı, Menteşli, Saruhanlı, Akça-Koyunlu, Şanlı vesaire. Bu türden Türk etnik unsurların sayısı oldukça boldur. Anadolu etnogenezini, değiştirecek herhangi bir etkileri olmadıkları için tümü üzerinde durmaya ihtiyaç görülmemektedir.

Büyük Oğuz-Türkmen Türk birliğinden kopma ve ayrılma bu yeni etnik türemelerin teşekkülünde Moğol harekâtının da büyük bir hissesi olmuştur. Koca Moğol istilâsı, azametiyle büyük etnik gövdeleri parçaladığı gibi, dağılmasını da kolaylaştırmıştır. Aynı istilânın şahidi bulunan Anadolu etnik yapısı da bu parçalanma ve dağılmanın bir nebze merkezi olmuştur. Moğol istilâsı harekâtına, şu veya bu sebeple katılmış bulunan halklardan bir kısmının Anadolu'da yerleşmesi dışında, bu büyük istilânın baskısından kurtulmak gibi bir amaçla, Anadolu'ya sığınan birtakım yeni halklar da vardı. Bunlar Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılarak, eski yerleşik toponimlerini de beraberlerinde Anadolu'ya ge-

tirmişlerdir. Taşkent, Derbent, Gence, Karabağ, Horzum gibi bugünkü Anadolu toponimleri işbu sığınmanın bir sonucu olsa gerektir. Menşe'ce bu adlandırmalar İran, Kafkasya, Orta-Asya'lıdırlar. Çeşitli siyasî olaylarla ilgili olarak cereyan etmiştir. Nitekim Moğol harekâtı yanında, Timurlular devri Orta-Asya kaynaşmaları dışında, İran'da cereyan eden Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu didişmeleri, bu Türk boylarının da Anadolu'ya göçüne yardımcı olmuş ve Anadolu'daki Karakoyunlu ve Akkoyunlu aşiretleri ve halkları bu tarihî olayların bir tortusu olarak kalmıştır. Bu suretle Anadolu etnogenezi, yine de Oğuz-Türkmen birliği lehine olmak üzere, zaman zaman takviye edilmiştir. Antropoloji yönünden de Anadolu ve Orta-Asya Türkmen boyları, tamamiyle bir birlik halindedirler. Dikkatimizi çeken, Harezmi sahası Türklerinin de Anadolu sinesinde yer almış olmalarıdır. Türkiye toponimisinde ve etnonimisinde yerleşmişlerdir. Bunlar Harezmi siyasî harekâtının bir yâdigârı durumundadırlar.

Tarihî jeopolitik durumuyla çeşitli sığınmalara, ilticalara ve göçe müsait olan Anadolu sahasının Türkleşmesinde, bu yeni etnik zümrelerin de rolü olmuştur. Fakat bu etkinin derecesini tayin etmek güçtür. Toponimide yer almalarına bakılırsa, yabana atılamayacak derecede tesirleri ve nüfuzları olmuştur. Nitekim yöruklerin etnik bir varlık olmasına rağmen, yalnız bir Türk etnik yapısına sahip olmamış, çeşitli Türk boy ve soylarından teşekkül etmiştir. Aralarında sayıları az olmayan birtakım Tatar boyları da vardı. Fakat tarihî kaynaşma bunları hep Türklük etrafında birleştirmiştir. Bu kaynaşma Anadolu'nun bütün bölgelerinde cereyan etmiştir. Yerine göre ayrılmalar, yerine göre birleşmeler birbirini takip etmiştir. Sosyal toplum hayatı bu kaynaşmanın başlıca sebepleri arasındaydı. Arazi, otlakiye, yerleşme gibi mühim âmiller etnik yapının yerli karakterinde tesirini yapmaktan geri kalmamaktaydı. Bu yalnız Anadolu'nun bir bölgesine mahsus olmamıştır. Göçeriliğe alışkın ve yer değiştirmekten çekinmeyen halklar arasında sevilen bir yaşantı tarzı olmuştur. Bunların kendilerine göre inanış, örfe dayanan gelenekleri, hattâ kültürleri dahi mevcuttur. Bunlara bir de devlet idaresinin şu veya bu zaruret dolayısıyla tatbik ettiği yasa da katılacak olunursa, parçalanma veya segmentasyon sebepleri kendi kendine anlaşılmış olur. Zaman zaman devletin de destek olduğu bu etnik parçalanmaların engellemeleri ortaya çıkmış olur.

Böylece Anadolu etnogenezi vücuda getiren Oğuz-Türkmen-Yörük üçlüsünün, tarih boyunca vücuda gelen etnik değişimleri muazzam parçalanmalara yol açmıştır. Bu bilhassa Balkan yarımadası yönünden iç Anadolu'ya akan Yörükler arasında hissedilecek seviyede olmuştur. Bu yüzden Oğuz-Türkmen birliği etnonim unsurları, Yörük aşiret teşkilâtında, daha az kendisini muhafaza etmiştir. Halbuki aynı saha Türkmenleri arasında, tersine Yörük etnik adlandırmalar, bugün bile, seve seve kullanılmaktadır. Bugünkü Türkiye Yörük aşiretleri, oldukça bol sayıda rastladığımız etnik gruplaşmalar halinde Anadolu'nun öteberi-

sinde yaşamaktadır. Örnek olarak üzerinde durabileceğimiz: Aydınlı, Bahşışlı, Kara-Kayalı, Kara-Koyunlu, Kara-Tekeli, Kara-Hacılı, Boynu-İnceli, Kara-Evli, Saçı-karalı, Sarı-Keçili, Horzum, Boz-Ahmetli vesairelerdir.

Sırf örnek olarak ele aldığımız bu etnik adlandırmalar oldukça nokсандır. Sayıları çok büyük ve teşkilâtları da o nisbette yaygındır. Bir bölgeye bağlanmaları da imkânsızdır. Fakat bütün bu hareketler, aslında Anadolu etnogenezinin millî yapısını değiştirememiştir.

Böylece Anadolu'nun Türkleşmesine çok erken çağlarda başlanmasına bakmayarak, memleketin asıl etnogenezini vücuda getiren Türk halkları, boyları ve aşiretleri ancak Selçuklular devleti devrinde kendilerini bulmuştur. Ana ve temel halk kitlesi olarak kabul edilen Oğuz-Türkmen birliği, memleketin bütün tarihî aşamalarında ve hareketlerinde, kendi varlığını ortaya koymuş, etnogenez'in Türklük yapısını korumuştur. Çeşitli siyasî ve sosyal değişmeler bu yapıyı değiştirememiştir. Dokuz yüz yıllık Anadolu'nun Türklüğü olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Buna göre de bugünkü Anadolu Türkmen aşiretleri ile Yörükler, yerleşik büyük Türk birliğinin ancak etnografik üniteleri olarak telâkki edilmelidirler.

*
**

Anadolu etnik yapısının temel unsuru olarak kabullendiğimiz Oğuz-Türkmen-Yörük üçlüsünün yeni Anadolu kültürü üzerinde dilce yaptığı etki, elbette hesaba katılmadan bırakılamaz. Bunlar tamamiyle Türk dilli eski boylardan türeme birer toplum sayıldıklarından, Anadolu'ya gelmeden ve yerleşmeden çok önce, Türk dili tarihi aşamalarında sınanmış müsterek bir edebî veyahut bir konuşma diline sahip bulunuyordu. Hattâ bu dil, birkaç önceki kuşağın konuştuğu dili arkasında bırakmış, Anadolu'ya yapısını yeni ve sağlama oturtmuş hali ile gelmiştir. Her üç toplumun gelişi-güzel yeni türeme ağızlı birer boy sayılması, tamamiyle hatalı olmakla kalmaz, Anadolu ağızlarının oluşumunda da rol oynadıklarını kabullenmek, oldukça indî sayılır. Çünkü Oğuz ve Türkmen gibi, tarihî Türk milleti etnogenez'inde rol oynamış ve Göktürk devleti dilinde destek vazifesi görmüş bulunan kültürcü Türk boylarının veyahut toplumlarının diline, ağız denilmesi hiç de ilmî sayılamaz. Kaşgarlı Mahmud sayesinde Oğuzca'nın aşamalı bir etkiye sahip, kültür dili olduğu artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Orhun Yazıtlarının dil yapısında vazife almış, Uygurcaya destek olmuş, daha sonraları Anadolu Selçuklular devresi Anadolu Türkçesini doğurmuştur; Anadolu ağızları oluşumuna katılmamışlardır. Nitekim bugünkü Anadolu ağızları içerisinde ne Kınık, ne Avşar ne Salur, ne Çavdar vesaire gibi öz Türk boylarının temel ayrıntılı ağızlarına rastlanmaktadır. Daha doğrusu, bunlar Anado-

lu'nun etnik yapısında kuvvetli rol oynamış; değil dilce, toponimi yönünden de kendisini belirtmiştir. Buna göre, toponimistik verileri, ağız yapı ve teşekkülü için bir dil kaynağı saymak, bence yetersizdir.

Kaldı ki, lenguistik bakımdan Türk dilinin değişmez bir köke sahip bulunuşu, onun etnik yapısı sorununun incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Değişmez bir kökün dallanıp budaklanması da şüphesiz, eklerde ve takılarda geniş değişmelere uğramamış sayılır. Türk dilinin muhafazakârlığı sayesinde bin yıllık Türk dili, bütün aşamalarında, tamamiyle ana dil kurallarına sadık ve bağlı kalmıştır. Bu yüzden Türkçenin sözlükler bölümünde hiç de geniş bir anlam değişikliği görülmemiştir. Osa olsa yabancı kelime alışverişinde Türk dili, bölümüne ve sahasına göre yabancı dil etkisini hissetmiş ve buna göre de şekillenmiştir.

Tarih boyunca Türk dilli kaynaklara bakılacak olursa, Türk dili hangi sahada ve hangi toplum grubunda olursa olsun, hep müşterek bir lenguistik temele oturtulmuştur. Morfolojik yönden de aynı yol takip edilmiştir. Değişmez ekler, tarihî gelişme ürünliğini olduğu gibi muhafaza etmiştir. Türk dilinin sözlüğünde yer almış birtakım söz, kelime, deyim vesaire hem öz türkçe olmuş, hem de millî bir yaradılış bulunduğundan hiç de değişikliğe uğramamıştır. Hele tarım, akrabalık, hayvan, bitki adları ile millî unsurlar hep öz Türkçenin malından sayılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, genellikle türkçe sözlüğünün temel varlığını oğuzcadan saymaktadır ki, bu da oğuzcanın edebî bir dil şeklini, Anadolu'ya gelmeden çok daha önce yoğrulmuş olduğunu tanıklamaktadır. Bu suretle Oğuz-Türkmen-Yörük üçlüsü Anadolu'ya muayyen ve kalıplaşmış bir türkçe ile gelmiş yerleşmiştir.

Bundan dolayı olsa gerektir ki, ister Orta-Asya, ister Küçük-Asya yaşantı çağındaki Türkçeye girmiş ve benimsenmiş bulunan Arap, Fars vesair kelimelerine rağmen Türk etnik yapısı meselelerinde bu milletlerin rolü asla dikkate alınmamaktadır. Olsa olsa burada ancak yeni yabancı kültürlerin Türk toplumu üzerinde muayyen ölçüdeki tesirleri gözönünde bulundurulabilir. Yoksa Türk toplumuna karışmış milletlerin Anadolu etnik yapısında çok önemli rolleri olması gerekirdi. Biz bunu Türkiyenin etnik yapısında göremiyoruz. Bununla birlikte yabancı kültür etkisini de reddedenlerden değiliz.

BİBLİYOGRAFYA

1. W. Kotwicz, **Contributions à l'histoire de l'Asie Centrale**, Rocznik Orientalistyczny, XV. Krakow 1948, s. 159-195.
2. VI. Gordlevskiy, **Gosudarstvo Seldjukidov Maloy Azii-Küçük Asya Selçuklular devleti**, Moskova 1942.
3. J. Nemeth, **Der Volksname Karluk und seine semantische Gruppe**, Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, 19 (1-2), Budapest 1969, s. 13-18.
4. Louis Bazin, **Notes sur les mots «Oğuz» et «Türk»**, Oriens, VI, 1925, s. 315-322.
5. F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, TTK. 1959.
6. Osman Turan, **Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti**, Ankara 1965.
7. P. Tolstov, **Goroda Oğuzov-Oğuzların şehirleri**, Sovyetskaya Etnografiya, 1947, sayı 3.
8. Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler). Tarihleri-Boy teşkilâtları-Destaneleri**, Ankara 1967.
9. M.H. Yınanç, **Türkiye tarihi, Selçuklular devri**, İstanbul 1944.
10. Ahmet Refik, **Anadolu Türk aşiretleri**, İstanbul 1930.
11. M.T. Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtilhân**, İstanbul 1957.
12. M.T. Gökbilgin, **Rumeli'nin iskânında ve Türkleşmesinde Yörükler**, III. Tarih Kongresi Raporu, 1948.
13. F. Demirtaş, **Osmanlı devrinde Anadolu'da Kayılar**, TTK. Belleten, XII, 1948.
14. C. Truhelka, **Ueber die Balkan-Yürüken**, Revue Internationale des Etudes Balkanique, I-II. 1934-1935.

15. A.D. Novıçev, **Turetskie köçevniki ve XV-XVIII vv. -Onbeşinci - Onsekizinci yüzyıllardaki Türk göçebeleri**, Moskova 1960.
16. A.D. Novıçev, **Turetskie köçevniki i poluköçevniki ve sovremennoy Turtsii- Bugünkü Türkiye göçebe ve yargöçebeleri**, Sovetskaya Etnografiya, 1951, N. 3.
17. Ali Rıza Yalğın, **Cenupfa Türkmen Oymakları**, I-V. İstanbul.
18. Gy. Moravcsik, **Bizantinoturcica**, I. 1952, II, 1958.
19. O. Merry, K. Jerom, **Le nomadisme en Anatolie, Connaissance du Monde**, 1961, n. 31.
20. K.I. Jireçek, **Istoriya Bolgar-Bulgar Tarihi**, Odessa 1878.
21. S. Çetintürk, **Osmanlı İmparatorluğunda Yörük sınıfı ve hukukî statüleri**, DTCF. Dergisi, II, 1943, N. 1.